

УДК 347.633 (477)

Кужко Олександра Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Інституту національного та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету

ПРАВОВІ УМОВИ УСИНОВЛЕННЯ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя. Створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї, сприяння усиновленню дітей, створення системи заохочення і підтримки усиновлювачів належать до основних засад державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (ст.3 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»). Держава зобов'язана турбуватися про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зокрема забезпечити їх утримання та виховання (ч. 3 ст. 52 Конституції України (далі – КУ)) [1]. Обов'язок держави забезпечити дитині захист і піклування, необхідні для її благополуччя, узгоджується з позиціями, викладеними у визнаних в Україні міжнародно-правових актах, зокрема у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року (пункт 3 статті 10), Конвенції про права дитини 1989 року (стаття 3) [5].

Стан дослідження теми. Питанням усиновлення, а також умовам усиновлення в юридичній літературі приділена певна увага. Їх досліджували В.І. Борисова, Н. Ю. Голубева, О. О. Грабовська, В. С. Гопанчук, О. В. Дзера,

І.В. Жилінкова, С. С. Журило, С.П. Індиченко, Л.М. Зілковська, В. В. Луць, З. В. Ромовская, С. Я. Фурса, М. И. Штефан та ін. Але проблема щодо усиновлення, особливо з огляду на її соціальну значимість постійно визначається певною необхідністю до врегулювання, протиріччям судової практики, наявністю прогалин пов'язаних з застосуванням іноземного елемента, в тому числі з'ясування правового становища усиновлювача та усиновленого,

та як наслідок призводить до неправильного застосування існуючих норм права.

Виклад основного матеріалу. У Принципі 6 Декларації прав дитини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року [3], проголошено, що дитина для повного і гармонійного розвитку її особистості потребує любові і розуміння. Вона повинна, коли це можливо, рости під опікою і відповідальністю своїх батьків і в усякому випадку в атмосфері любові і моральної та матеріальної забезпеченості; малолітня дитина не повинна, крім тих випадків, коли є виняткові обставини, бути розлучена зі своєю матір'ю.

Відповідно до ст.3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, яка ратифікована Україною Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91 року [5], в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Частиною 2 цієї ж статті передбачено, що держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів.

В Україні дитинство охороняється державою (ч.3 ст.51 КУ). Держава має забезпечувати належні умови для виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності (ст. 4 Закону України «Про охорону дитинства» [10]). Пріоритетом у правово-

му регулюванні сімейних відносин є забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку (ч.2 ст.1 Сімейного Кодексу України (далі – СК України [2])).

Створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї, сприяння усиновленню дітей, створення системи заохочення і підтримки усиновлювачів належать до основних засад державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (ст.3 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»).

Держава зобов'язана турбуватися про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зокрема забезпечити їх утримання та виховання (ч.3 ст.52 КУ). Обов'язок держави забезпечити дитині захист і піклування, необхідні для її благополуччя, узгоджується з позиціями, викладеними у визнаних в Україні міжнародно-правових актах, зокрема у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року (п. 3 ст. 10), Конвенції про права дитини 1989 року (ст.3).

Правовідносини, пов'язані з усиновленням, не є предметом безпосереднього конституційного унормування, однак держава на виконання положень статей 51, 52 КУ і міжнародно-правових актів, дбаючи про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначає процедуру усиновлення. При цьому вона здійснює контроль за цією процедурою шляхом прийняття норм, які забезпечують регулювання зазначених суспільних відносин. Згідно з положеннями Принципу 2 Декларації прав дитини 1959 року при прийнятті з цією метою законів пріоритетним має бути якнайкраще забезпечення інтересів дитини. Європейський суд з прав людини також надає особливого значення при вирішенні справ про усиновлення принципу пріоритету інтересів дитини (Рішення у справі «Піні і Бертані та Манера і Атрипальді проти Румунії» від 22 червня 2004 року).

Засади охорони дитинства визначаються виключно законами України (п. 6 ч.1 ст. 92 КУ). Положення, які стосуються інституту усиновлення, в тому числі такої процедури, правового статусу усиновлювача та усиновленої дитини, закріплені в главі 18 Кодексу. Аналіз цих положень дає підстави для висновку, що прагнення особи до усиновлення означає саме можливість усиновити дитину. Реалізація такого прагнення залежить від рішення уповноваженого органу (суду), який при вирішенні питань про усиновлення враховує встановлені державою умови та вимоги щодо осіб, які бажають усиновити дитину.

Умови усиновлення слід розуміти як установлені сімейним законодавством України вимоги, додержання яких є обов'язковим під час здійснення зазначеного юридичного акта. Виходячи з цього та враховуючи специфіку справ про усиновлення, суди при прийнятті заяв повинні перевіряти відповідність форми та змісту такого документа як вимогам, визначеним у ст. 252 Цивільно-процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [3], так і вимогам, що впливають із глави 18 «Усиновлення» СК України, а саме: чи наведено в заяві відомості про усиновителів, про дитину, яку бажають усиновити, про її батьків, братів та сестер; чи викладено мотиви, з яких особа хоче усиновити дитину; чи сформульовано прохання про внесення відповідних змін до актового запису про народження останньої. У разі недотримання зазначених вимог настають наслідки, передбачені ст. 121 ЦПК України.

Справи про усиновлення дітей, які проживають на території України, розглядаються районним (міським) судом за місцем проживання усиновлюваної дитини або за місцем проживання заявника (заявників) (ст. 265-1 ЦПК України). Особа, яка бажає усиновити дитину, подає до суду заяву про усиновлення. Форма такої заяви – письмова, а її зміст повинен відповідати вимогам ст. 265-2 ЦПК України. Подання заяви через представника не допускається.

До заяви додається висновок органу опіки і піклування про доцільність усиновлення та відповідність інтересам дитини, а у разі усиновлення одним з подружжя також письмова згода на це другого з подружжя. Іноземними громадянами до заяви додається також дозвіл Центру по усиновленню дітей при Міністерстві освіти України.

Заявник (заявники) у разі зміни свого рішення може відкликати заяву про усиновлення. Така заява може бути відкликана особисто заявником (заявниками) до набрання чинності рішенням суду про усиновлення.

За результатами розгляду заяви про усиновлення суд постановляє рішення. Постановляючи рішення про усиновлення дитини, суд враховує обставини, що мають істотне значення, зокрема:

а) стан здоров'я та матеріальне становище особи, яка бажає усиновити дитину, її сімейний стан та умови проживання, ставлення до виховання дитини;

б) мотиви, на підставі яких особа бажає усиновити дитину;

в) мотиви того, чому другий із подружжя не бажає бути усиновлювачем, якщо лише один із подружжя подав заяву про усиновлення;

г) взаємовідповідність особи, яка бажає усиновити дитину, та дитини, а також те, як довго ця особа вже опікується дитиною;

д) особу дитини та стан її здоров'я;

е) ставлення дитини до особи, яка бажає її усиновити. При дотриманні всіх умов, встановлених СК України (бажання усиновлювача; згода дитини; згода іншого з подружжя; згода батьків дитини; згода опікуна, піклувальника; згода закладу охорони здоров'я або навчального закладу), здатності особи, яка бажає усиновити дитину, забезпечити стабільні та гармонійні умови її життя суд постановляє рішення, яким оголошує цю особу усиновлювачем дитини.

Судові витрати, пов'язані з розглядом справи про усиновлення, відносяться на рахунок заявника (заявників).

Постановляючи рішення про усиновлення повнолітньої особи, суд враховує мотиви, на підставі яких особи бажають усиновлення, можливість їхнього спільного проживання, їх сімейний стан та стан здоров'я, а також інші обставини, що мають істотне значення. Суд не може відмовити особі в усиновленні на тій підставі, що вона вже має або може народити дитину (ст. 224 СК України).

У зв'язку із включенням у СК України правових норм про усиновлення повнолітньої особи необхідно брати до уваги, що така особа може бути усиновлена лише у виняткових випадках, зокрема якщо вона є сиротою або була позбавлена батьківського піклування до досягнення повноліття. Враховуючи винятковий характер права на усиновлення повнолітньої особи, суди мають установлювати при розгляді справ цієї категорії додаткові обставини, зокрема необхідність усиновлення і неможливість оформлення іншого правового зв'язку між особою, яку бажають усиновити, та особою, яка хоче це зробити (складення заповіту тощо). При цьому звернення до суду із заявою про усиновлення не повинно бути зумовлене бажанням досягти іншого правового наслідку, ніж юридичне оформлення родинного зв'язку (можливо, вже наявного фактично). Слід також з'ясовувати наявність чи відсутності в усиновлювача своїх дітей. Закон не встановлює заборони на усиновлення повнолітньої особи тією, яка має власних дітей, проте на цей факт необхідно зважати виходячи з обставин, що визначають можливість рідних дітей бути спадкоємцями. У кожному конкретному випадку суд при вирішенні питання про усиновлення повнолітньої особи може врахувати й інші обставини.

У СК України не встановлено максимального віку повнолітньої особи, яка може бути усиновлена, однак визначено мінімальну різницю у віці між нею та усиновлювачем – не менше вісімнадцяти років.

Визначена Законом вимога щодо різниці у віці між усиновлювачем і дитиною є однаково обов'язковою для всіх осіб, які бажають усиновити дитину, і фактично стосується можливості усиновлення дитини певного віку, а тому не порушує принципу рівності громадян перед законом, закріпленого статтею 24 КУ.

Правове регулювання усиновлення дітей, обтяженого іноземним елементом, відрізняється від усиновлення за участю усиновлювачів та усиновлених – громадян України. Усиновлення іноземними громадянами дитини – громадянина України можливе лише після вичерпання національних можливостей її влаштування в сім'ю (частина третя статті 283 СК України).

Іноземний елемент у зазначених правовідносинах означає, що усиновленими є діти – громадяни України, а усиновлювачами – громадяни України, які проживають за її межами, та іноземці. До набрання чинності Законом України від 19 травня 2011 року № 3381-VI «Про внесення змін до СК України щодо особливостей усиновлення окремих категорій дітей» СК містив норми, які дозволяли й особам без громадянства бути усиновлювачами.

Усиновлення дитини, яка є іноземцем і проживає в Україні, здійснюється громадянами України або іноземцями, які проживають в Україні, на загальних підставах (ч.1 ст.284 СК України).

Висновки. Умови усиновлення слід розуміти як установлені сімейним законодавством України вимоги, додержання яких є обов'язковим під час здійснення зазначеного юридичного акта. Виходячи з цього та враховуючи специфіку справ про усиновлення, суди при прийнятті заяв повинні перевіряти відповідність форми та змісту такого документа як вимогам, визначеним у ст. 252 ЦПК України, так і вимогам, що впливають із глави 18 «Усиновлення» СК України, а саме: чи наведено в заяві відомості про усиновителів, про дитину, яку бажають усиновити, про її батьків, братів та сестер; чи викладено мотиви, з яких особа хоче усиновити дитину; чи сформульовано прохання про внесення відповідних змін до актового запису про народження останньої. У разі недотримання зазначених вимог настають наслідки, передбачені ст. 121 ЦПК України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
5. Віденська конвенція про дипломатичні зносини : Закон України від 18.04.1961 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_048;
6. Віденська конвенція про консульські зносини : Закон України від 24.04.1963 р. з – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_047
7. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>
8. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 05.02.1993 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>
9. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
10. Про охорону дитинства : Закон України від – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
11. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
12. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України від 21.01.1994 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3857-12>
13. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр>
14. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>
15. Про затвердження порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей : Постанова Кабінету Міністрів України від 8.10.2008 р. № 905. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-п>
16. Про затвердження порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/866-2008>

Кужко Олександра Сергіївна

ПРАВОВІ УМОВИ УСИНОВЛЕННЯ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Стаття присвячена визначенню правових умов усиновлення за цивільним законодавством України, та інституту усиновлення як певного юридичного процесу, під час якого на підставі рішення суду створюються нові, постійні відносини між батьками та дитиною, та який за своєю правовою природою полягає у передачі батьківських прав та обов'язків від однієї родини до іншої, у практичній сфері це прийняття у сім'ю дитини на правах народженої, з усіма правами та обов'язками.

На підставі проведеного аналізу сформульовані загальні висновки щодо правових умов усиновлення за цивільним законодавством України, додержання яких є необхідним та обов'язковим під час здійснення процесу усиновлення.

Ключові слова: сімейне законодавство, усиновлення, дитинство, права усиновлювача та усиновленого.

Кужко Александра Сергеевна

ПРАВОВЫЕ УСЛОВИЯ УСЫНОВЛЕНИЯ ПО ГРАЖДАНСКОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

Статья посвящена определению правовых условий усыновления по гражданскому законодательству Украины, и института усыновления как определенного юридического процесса, во время которого на основании решения суда создаются новые, постоянные отношения между родителями и ребенком, и который по своей правовой природе заключается в передаче родительских прав и обязанностей, связей от одной семьи к другой, в практической сфере это принятие в семью ребенка на правах рожденного, со всеми правами и обязанностями.

На основании проведенного анализа сформулированы общие выводы относительно правовых условий усыновления по гражданскому законодательству Украины, соблюдение которых является необходимым и обязательным при осуществлении процесса усыновления.

Ключевые слова: семейное законодательство, усыновление, детство, права усыновителя и усыновленного.

Kuzhko Oleksandra Serhiivna

THE LEGAL CONDITIONS OF ADOPTION IN ACCORDING WITH CIVIL LAW OF UKRAINE

The article is devoted to definition of legal conditions of the adoption by civil legislation of Ukraine, and the institution of adoption as a specific legal process in which a court's decision to create new, permanent relationship between parents and child, and which by its legal nature, is the transfer of parental rights and obligations' bonds from one family to another in the practical field is the adoption of a child in the family the rights of the unborn, with all rights and duties.

Based on the analysis set out some general conclusions about the legal conditions for the adoption of the civil legislation of Ukraine, which is doderzhennya neobhydnym and zdyysnennya a must during the adoption process.

Keywords: family law, adoption, childhood, right adopters and adopted.